

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Книга 2 – ГЕОГРАФИЯ

Том 113

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTI DE GEOLOGIE ET GEOGRAPHIE

Livre 2 – GEOGRAPHIE

Volume 113

ПРЕСЛЕДВАНИЯ СРЕЩУ РОМИТЕ В ЕВРОПА ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ТЯХНАТА ИНТЕГРАЦИЯ ПРЕЗ ХХІ В.

КРИСТИНА ПЕТРОВА-ХРИСТОВА

*Катедра „Социално-икономическа география“
e-mail: kristina.em.petrova@gmail.com*

Kristina Petrova-Hristova. PERSECUTION AGAINST ROMA IN EUROPE THROUGH THE CENTURIES AND OPPORTUNITIES FOR THEIR INTEGRATION IN THE XXI c.

The Roma ethnicity is widespread in almost all European countries. Romania, Bulgaria and Hungary are the most concentrated. Not much is known about their history, origin and reasons for displacement, as their language is lacking in writing and relies primarily on information received from the peoples whose territories they have inhabited. But they are also one of the most persecuted ethnic group worldwide, an ethnicity without their own territory and country. Their history has always been linked to centuries of wanderings, persecution and repression in order to survive and establish a suitable place to live. The rejection of the Roma can be traced back to the middle ages, and the Holocaust during the Second World War remained the culmination of repression against them. More recently, however, we can talk about implementing policies to successfully integration of Roma into public life in a number of countries, incl. and in Bulgaria, where we observe the interplay of different integration practices and models.

Key words: gypsies, persecution, harassment, holocaust, integration.

УВОД

В последните години темата за състоянието на ромите както в страната, така и в Европа, става все по-актуална. От важно значение е да изясним,

че приемаме циганска и ромска етническа група за етноними. Има и други наименования за тези от тях, които преди всичко са свързани с хипотезите за техния произход и ще изясним в изложението. С навлизането си на европейския континент ромският етнос започва да привлича местното внимание, първоначално положително – тъй като те биват считани за колоритни с различните си бит и култура. Но малко след разселването си на европейска територия статутът им приема други измерения. В началото на средните векове започва издаването на различни държавни документи против техния чергарски начин на живот и опити за изличаване на тяхната идентичност, изгонване от определени територии, а на по-късен етап открити преследвания, гонения и потискане. Те попадат в полезрението и на Светата инквизиция, която ги счита за еретици спрямо Църквата. Жестокостта спрямо циганите ескалира по времето на Втората световна война. Това е тъмен период в цялата човешка история, но най-потърпевши стават т.нар. нечисти раси според изповядваните идеологията, наложена в Третия райх. В исторически план етносът, който е подлаган на най-силни репресии, е еврейският, но циганите не правят изключение. Те са били още по-пренебрегвани и считани за „долно“ качество хора, които дори в концентрационните лагери са били напълно потискани. В някои от лагерите за тях дори не са се водели и документи, което силно затруднява изследванията за общия брой на жертвите, които те са дали.

На съвременния етап на развитие става ясно, че ромите няма как да бъдат потиснати, пренебрегнати или напълно изличени. Оттам идва и проблемът в много европейски държави с по-висок дял на ромското население, който налага търсенето на адекватни начини за реализирането им в обществения живот. Става въпрос за целенасочена политика на интегриране, която да развие основните проблемни оси, които възникват като пречки пред успешното социално израстване на етноса. Емпирични данни за относителния брой на ромите получаваме от Националния статистически институт и научните изследвания в тази област, но се наблюдават значителни разминавания между официалната статистика и научните изследвания, като причини за това можем да посочим сложната социална стратификация на ромите, преферирано етническо самосъзнание и доброволно самоопределяне.

В страната има автори като Марушиакова, Попов, Илиева, Бърдаров, Пампоров и др., които провеждат сериозни изследвания в областта на циганския въпрос с цел подпомагането на успешното интегриране на ромите. Някои са фундаментални както за произхода, историята и разселването на ромите, така и за още по-важния на този етап елемент, тяхната сложна етническа стратификация, без изясняването на която интеграционните мерки не биха били ефективни. Настоящото изследване е подпомогнато от задълбочени теренни проучвания на доц. д-р Георги Бърдаров, проведени през 2018–2019 г., по проекти на МТСП (Министерство на труда и социалната политика), свързани с ромската интеграция в България.

МЕТОДОЛОГИЯ

Основната цел на нашето изследване е да разкрием причините за големите етно-психологически различия между ромите и европейските етноси, които стоят в основата на преследванията и насилието спрямо ромите през вековете.

Обект на изследване е ромската етническа група със своя специфичен бит и култура.

Предмет на изследване са произходът и историята на ромите, социалното дистанциране спрямо тях, в т.ч. преследвания, гонения и репресии и причините за трудната им интеграция на съвременен етап.

За целите на нашето изследване сме си поставили следните задачи:

- Изясняване на историята и разселването на ромите
- Изследване на преследванията и гоненията на ромите през Средновековието
- Изследване на преследванията и гоненията на ромите по време на Холокоста
- Анализирание на интеграционните подходи спрямо ромите – добри практики и примери (в Европа и в България)

Методите, които сме използвали в изследването си, са следните:

- сравнителен анализ – метод, използван с цел разкриване на различията и сходствата между изследваните процеси и явления;
- картографски – използван за онагледяване на част от представената в настоящата дипломна работа информация;
- комплексен – традиционен географски подход, съдържащ в себе си анализ и синтез на единството от взаимодействащите си компоненти.

ИСТОРИЯ И РАЗСЕЛВАНЕ НА РОМИТЕ

Около произхода на циганите има доста спорни и неясни факти. Това е поради оскъдната историческа информация; историческите извори, оставени от други народи, на чиято територия са живели те и най-вече поради факта, че езикът им няма писменост и практикуват номадски начин на живот. Още от първите срещи с циганите през Средновековието европейците започват да си задават въпроси, свързани с тези хора, техния произход, бит и култура. Произходът им многократно е обясняван с различни исторически събития и много народи.

Най-общо могат да бъдат посочени две хипотези за произхода на ромите. Първата, която дълги години е доста популярна, е т.нар. египетска хипотеза, при която дълго време се е смятало, че ромите идват от Египет. От една страна, това се е твърдяло заради сравнителната близост в географско отношение на тази територия, а от друга, заради това, че самите роми са се посочвали като потомци на християните, изгонени от Египет. За начало на тази хипотеза

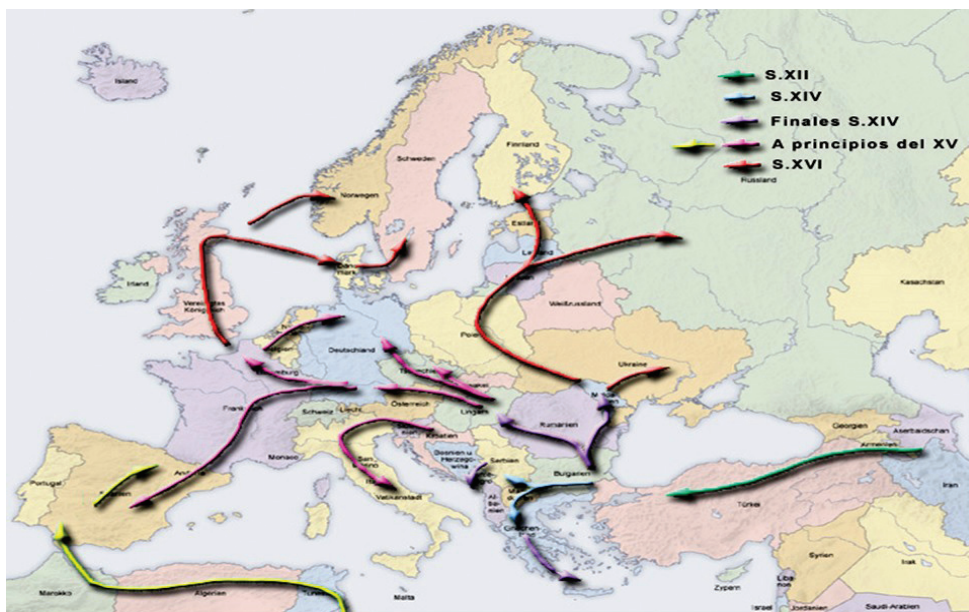
информация може да се намери още от Средновековието поради причината, че циганите са се представяли като „князе на Малкия Египет“ и съответно са отбелязвани по този начин в хрониките от тогава.

Остатък от това схващане са названията (екзонимите), които се използват в много езици за ромите – например в английския – *gypsies*, в гръцкия – гифти, а при македонците – гюпти, откъдето идва и егюпти – роми, населяващи някои части на Македония и Косово, като и в Югозападна България ги наричат по същия начин. Съществува още една втора хипотеза за произхода на ромите – т.нар. индийска хипотеза, която се разпространява широко в по-ново време, макар че има исторически писания от XV в., където се споменава, че според самите цигани произходът им е от Индия въпреки съмненията.

Затвърждаването на тезата и превръщането ѝ в теория следва от интересна случка, описана в кратка дописка, която разказва за млад унгарски студент – Щефан Вали, който по време на следването си в Карловия университет в Прага се запознава с трима индуси, от което впечатление му прави езикът, на който разговарят. Според него той много наподобявал езика, говорен от циганите в родния му край, и затова решил да запише 1000 думи от тях. С връщането си в родината направил сравнение между тези думи и думите от местните цигани и стигнал до извода, че имат много общи черти. Това от своя страна подтикнало лингвист на име Х. М. Г. Грелман да започне да събира материали по тази тема и така излиза трудът, утвърдил тезата за индийския произход на циганите (Grellmann, H. M. G. *Historischer Versuch über die Zigeuner Betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volkes seit seiner Erscheinung in Europa, und dessen Ursprung*).

На по-късен етап проучванията в детайли изследват проблемите, свързани с произхода на циганите, като се групират в няколко основни групи въпроси – от кои части на Индия произхождат, от кои етносоциални групи са били техните прадеди, кога са напуснали прародината си и защо.

Все още има разнопосочни мнения около точното местоположение, считано за прародина в Индия – Северна Индия, Северозападна Индия, Средна Индия, даже и Южна или Югоизточна Индия (фиг. 1). Повечето автори се обединяват около тезата за Северозападна и Средна Индия, като най-вече се посочва областта Панджаб (Петиречието). По-конкретните локации са свързани с опитите да се определят прадедите на днешните цигани съобразно сложната структура и йерархия на различните социални, съсловно-професионални и етнически общности (т.нар. кастова система) в Древна Индия, като съществуват редица хипотези (Марушиакова, Попов 1993).

Фиг. 1. Картосхема на ромските придвижвания
 Fig. 1. Map of Roma movements (източник/source: www.researchgate.com)

Не е ясно кога и защо ромите напускат Индия. Повечето историци предполагат, че това става през V–VI в. от н.е. и е свързано с падането на Гуптската династия и сътресенията в индийското общество. Първите сравнително сигурни данни за цигански разселвания са персийски и се отнасят към времето на V–VI в. Приема се, че при достигането на източните граници на Византийската империя циганските групи се разделят на три потока и поемат съответно на север към Задкавказието (днешна Грузия и Армения), на юг към Сирия, Палестина и Северна Африка, и третият поток – към Мала Азия, Балканите и Европа. Те биват наречени съответно лом, дом и ром. В Мала Азия, Кипър, Египет и Палестина и до днес живеят т.нар. домари (Марушиакова, Попов 1993).

Ромите вече са били познати във Византия в средата на XI в., когато започнали придвижването си към Константинопол. Присъствието на арменски думи във всички диалекти на ромите в Европа може да означава, че ромите идват във Византия от Армения. В изворите не се споменава кога ромите идват от Армения във Византия, но се предполага, че това става през първата половина на XI в. Историческите свидетелства не носят информация и за преминаването на ромите през Балканите. Точни данни за присъствието на роми в днешна Гърция са намерени в практикума на манастира „Хиропотамус“ на Атон, от 1325 до 1330 г. През втората половина на XIV в. роми са живели в южните части на Балканския полуостров. Този факт се свързва с напредването на османските турци в Мала Азия и по-късно към Европа. В териториите,

контролирани от Отоманската империя, уменията на ромите, по-специално в металообработката и производството на оръжия, им осигуряват място в икономиката, статут, който през XV в. е институционализиран като робство в Молдова и Влахия. В България например масовото заселване на роми става през XIII–XIV в. Те пристигат с османската армия по време на превземането на Балканите под имената „чингене“, „кибти“. Някои от тях уседнали трайно, а други останали скитащи. По време на Възраждането в градовете се оформят ромски квартали. След втората половина на XIV в. доказателствата за разселването на ромско население в различни части на Европа увеличават своя брой. Например за пръв път в Полша ромите се споменават като жители на Краков през 1401 г.; между 1407 и 1416 г. в различни хроники има информация за присъствието на ромите в Германия; през XV в. на Иберийския полуостров; в Португалия през средата на XVI в. дори има депортации на роми в Африка (Ангола – първата португалска колония, приела депортираните). Като по този начин те се разселват и по другите континенти. В много европейски градове и държави се появяват писмени свидетелства за присъствието на роми: Любляна – 1387, Хилдешайм – 1407, Базел – 1414, Аугсбург, Хамбург, Либек, Ваймар, Нагдебург, Лайпциг, Франкфурт, Страсбург, Цюрих, Берн, Брюксел – 1417–1420, Холандия – 1420, Белгия – 1421, Болония – 1422, Париж – 1427, Констанца – 1430, Швеция – 1512, Норвегия – 1544, и Финландия – 1597 г.¹

След бързото разпространение и установяване настъпва период, в който миграциите временно са ограничени, това се случва около XV–XVI в. Като по-специфични изключения могат да се посочат навлизането на цигани в Сибир и Далечния изток по време на руската експанзия от XVII–XVIII в. и заселването на цигани от Испания и Португалия в техните колонии по цяла Латинска Америка и някои части на Африка през периода XVI–XVIII в. Ситуацията обаче коренно се променя по време на т.нар. втора миграционна вълна или голяма калдерарска инвазия, която довежда до множество промени в местоживеенето на големи цигански маси, които обхващат вече не само Европа, а и останалите континенти.

Като причини за тази миграционна вълна могат да бъдат посочени промяната в начина на живот, наложена от държавите, на чиито територии живеят циганите, а именно – ограничаване на чергарството и преминаване към уседнал начин на живот.

Модерните времена, XIX в., са от особено значение за ромите в Европа. Въпреки че стремежът към легитимация и идентифициране на етническата група започва още през Просвещението, точно през този период се създава и романтичният „цигански“ образ, който е силно залегал и в съвременната

¹ История, традиции и обичаи на ромите. Romaninet, Education and culture DG, Lifelong learning programme.

представа за ромите. По същото време, в средата на XIX в., се появява расизмът, който води директно и ескалира до опитите на Хитлер да унищожи напълно ромите по време на Третия райх².

ПРЕСЛЕДВАНИЯ НА РОМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Историята на ромите в европейския континент най-общо е белязана от много насилие, гонения, дискриминация и сегрегация. С първите заселвания на континента това отношение липсва, съществува един кратък период на приемане от местното население и свободно придвижване, който трае до началото на XVI в. Оттогава започват времена на строги, радикални закони, поставящи тяхното експулсиране, депортиране и открито преследване, което достига връхна точка в организирано убиване на роми по време на Втората световна война (ВСВ). Но това не е единственият период в историята, в който е имало масови гонения и организирани убийства на роми – например през XVIII в. в Испания или в Свещената Римска империя също може да се проследи ескалиране на жестокостта спрямо тях.

Като първоначален тласък в гоненията на циганите, можем да посочим обвиненията, че са турски шпиони в Свещената Римска империя от началото на XVI в. Започват да се приемат все по-драстични мерки за наказания на ромите, като те се опитват да се изтеглят в съседни на империята държави, но там също биват преследвани от антициганските закони, макар и на малко по-късен етап. Разбира се, ромите не са напълно изтласкани от Европа, въпреки приетите мерки, поради сложния характер на административното прилагане на наказанията, както и недостатъчната ефективност на контролните органи по онова време.

Въпреки това обаче период на голяма жестокост се поставя с указ на Максимилиан I³ от 1501 г., който заповядва на всички роми да напуснат пределите на империята до Великден. След тази дата всички ще бъдат считани за престъпници и могат да бъдат залавяни и убивани от всеки гражданин. Но неефективността на редицата мерки предизвиква появата на нови, по-строги закони във всички европейски страни. Като пример можем да посочим, че в периода 1500–1750 г. в Свещената Римска империя са издадени над 150 цигански декрета.

В херцогство Саксония на по-късен етап се появява т.нар. лов на цигани, проява на безскрупулна жестокост, изразяваща се в ловна игра, при която ромите са били приемани за обекти, които всеки от града може да убие, без да има последици за него след това.

² Пак там.

³ Максимилиан I е бил херцог на Бургундия; римско-немски крал; ерцхерцог на Австрия; император на Свещената Римска империя в периода 1507–1517 г.

На Франция ѝ отнема почти 150 години, докато репресиите и преследването на ромите започват да се стимулират със същия хъс както в Свещената Римска империя. Въпреки това, когато Луи XIV⁴ приема антицигански закони през втората половина на XVII в., поради силната централизация и административния контрол те са приведени в действие много по-ефективно, отколкото законите, които са ограничени в действията си до малки области в разпокъсаната Свещена Римска империя.

В Испания също се наблюдават силни ксенофобски настроения, както и тежки мерки, взети срещу присъствието на циганите на Иберийския полуостров. Информационната брошура за историята на ромската общност дава подробна информация за положението им в държавата. Испания е единствената европейска страна, която последователно преследва две алтернативни цели – заличаване на ромите и тяхната пълна асимилация. През 1619 г. Филип III⁵ нарежда всички цигани („egipcianos“) да напуснат страната пред заплахата от смъртно наказание. В същото време обаче той им позволява да останат, ако приемат уседнал начин на живот и се откажат от обичайното си номадство. През 1633 г. Филип IV⁶ забранява на циганите да живеят на малки групи, да използват собствения си език и да се обличат по различен начин от испанците. Нарушаването на този закон се наказва с шест години каторга, бой с камшик или прогонване. До средата на XVIII в. процесът на превръщане на испанските „gitanos“ в трайно заселени хора вече е доста напреднал, но това в никакъв случай не означава пълна асимилация. Ромите отказват да се подчинят на определени изисквания от крал Фердинанд VI⁷ (известен като Фернандо в Испания), и така той взема радикално решение. На 30 юли 1749 г. всички роми в цяла Испания трябва да бъдат заловени и да бъдат използвани за принудителен труд в държавните мини, корабостроителници и фабрики. На този ден, който става известен в испанската история като „черната сряда“, са интернирани около 9000 до 12 000 роми.

Ромите попадат в полезрението и на Светата Инквизиция, започнала дейността си през 1478 г. при управлението на крал Фердинанд II Арагонски. Новоустановената система се основава на начина на живот и условията на труд в свят на крепостничество и земевладелци, свързвани с праведен живот и добро отношение към църквата. Доколкото ромите със своя номадски живот и работа на свободна практика като музиканти, ковачи, търговци на коне и занаятчии, гадатели, венстрилоквисти не пасват на тази нова система. Съглас-

⁴ Луи XIV – крал на Франция и Навара от 1643 до смъртта му през 1715 г. Наричан е още Краля Слънце и Велики. През голяма част от управлението му Франция е водеща европейска сила.

⁵ Филип III – крал на Испания, крал на Неапол и Сицилия и крал на Португалия в периода 1598–1621 г.

⁶ Филип IV – крал на Испания в периода 1621–1665 г. и крал на Португалия (1621–1640).

⁷ Фернандо VI – крал на Испания в периода 1746–1759 г.

но инквизицията между 1499 и 1783 г. царете издават укази, които варират между крайностите на изстреблението и интеграцията на ромите. Целта била расовата хомогенизация на националната държава. През 1774 г. кралският съветник Педро Родригес де Кампананес казва, че „испанската държава трябва да обедини своите хора и да ги формира в едно уникално тяло“⁸.

Португалия, както и Великобритания към по-късна дата намират нов начин за справяне с циганите. Още през 1538 г. те депортират роми в Африка и Бразилия, където ромите са сред първите европейски заселници.

ПРЕСЛЕДВАНИЯ НА РОМИТЕ ПО ВРЕМЕ НА ХОЛОКОСТА

Човешката история е белязана от далеч по-кръвав епизод в опитите за изстребление на даден етнос, като конкретно имаме предвид ромския. И това е политиката на Третия райх, насочена срещу „нечистите“ раси, която отбелязва върхова точка по време на Втората световна война. Освен тежкото положение на евреите от тогава, ромите също са класифицирани като „проблем“, „асоциални“ и „от низша раса“, арестувани, депортирани и убивани в териториите под властта на Райха.

Расовите ултиматуми за хигиенизиране варират от интерниране, аборт и стерилизация до евтаназия. Политическите партии, особено нацистката, използват тези идеи да разпалят пламъците на нарастващото недоволство към евреите и към други групи от населението като ромската. След като ромите са лишени от всичките си права и възможности за доходи, те често са принудени да разчитат на благотворителността на местните власти, за които се явяват значително бреме. Това напрежение, причинено от нацистите, се използва като претекст за започване на мерки за преследване срещу ромите. Основната грижа на расова хигиена са т.нар. цигански смесени породи, започват и арестите. По заповед на криминалната полиция 700 немски роми, повечето от тях синти, са депортирани в концлагерите „Дахау“, „Бухенвалд“, „Заксенхаузен“ и „Лихтенбург“ през юни 1938 г.⁹

На 16 декември 1942 г. Хайнрих Химлер издава постановление, че всички цигани, които все още живеят в Германския райх, трябва да бъдат депортирани в Аушвиц. В т.нар. цигански семеен лагер „Аушвиц“ са наблъскани натясно повече от 20 000 роми, които в по-голямата си част идват от „временни лагери“ в Германия, Австрия, Полша, Бохемия и Моравия.

От всички лагери в Аушвиц най-висок процент на смъртност има в „циганския лагер“. 19 300 души загубват живота си там; 5600 са обгазени, 13 700 починали от глад, болести, епидемии и медицински експерименти. Последните са използвани, за да се докаже съдбовното влияние на „раса“ и наслед-

⁸ <https://mondediplo.com/2015/05/13Roma>

⁹ Lewy, G. The Nazi persecution of the gypsies. Oxford university press, 2000.

ственост. Въображението на лекарите, натоварени с тази задача, преди всичко Йозеф Менгеле¹⁰, няма граници. Ромите са инжектирани с разтвори на соли и тиф бацил, лекарите правят опити с цветни пигменти и сърдечни инжекции, за да разгледат очите на близнаци. В тези си действия лекарите и членове на СС и армията действат със съзнанието за подкрепа на науката, което е широко разпространено сред населението като цяло.

„Аушвиц“ е само един от многото концентрационни лагери, в които ромите са избивани. В допълнение се прилага и вторият компонент на политиката на геноцид, а именно насилствена стерилизация както в рамките на лагерите, така и в болници извън тях. Хиляди роми, предимно жени и момичета, понасят страданията от тази операция, често без анестезия. Много от тях умират по време на операцията¹¹.

Резултатът е огромен брой жертви, все още не е известно колко роми загубват живота си по време на нацисткия режим, от една страна, защото невинаги са регистрирани като такива, от друга страна, защото списъците на депортираните са „изгубени“, разпръснати или изобщо не са анализирани. Ясно е обаче, че подобно на еврейското население ромското е лишено от права, биват интернирани и убивани в Третия райх. Изводът, който можем да направим, е, че това е расистки мотивирано убийство. Това е срамен период в цялата човешка история, белязан с множество разрушени семейства, разбити животи и огромен брой жертви, период, от който трябва да търсим винаги поука за това, че ксенофобията, расизмът и войната са път, който ни отвежда единствено към тотален нравствен упадък.

Важно е да отбележим, че потискането, преследванията и убиването на която и да било етническа група, не е никакво решение, ромите също не правят изключение. След ужасите на Втората световна война, в която „различните“ са били подложени на изстребление, най-малкото, което можем да направим като извод, е, че няма как един етнос да бъде заличен напълно. Проблеми със съжителството между различните народи се наблюдават почти навсякъде – понякога по-силно изразени, а понякога и с редки периодични изблици. Ако следваме българския пример, можем да видим точно това – българите са етнос, който съжителства нормално и без напрежение с останалите малобройни етнически групи в страната. От голяма важност е разбирането за прилагане на мерки с цел интеграцията, конкретно на ромския етнос, както в страната, така

¹⁰ Д-р Йозеф Менгеле – германски офицер от СС и лекар в нацисткия концентрационен лагер „Аушвиц“ по време на Втората световна война. Той е известен като един от лекарите на СС, които взимат решения кои от пристигащите затворници да бъдат убити и кои да бъдат изпратени на принудителен труд, както и за провеждането на неетични човешки експерименти със съмнителна научна стойност, често придружени от изключителна жестокост.

¹¹ Информационна брошура за историята на ромската общност. Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, МОН, 2016.

и в останалите държави с по-висок относителен дял на ромското малцинство. Ключът към успешното интегриране е целенасочена политика, започваща с реформи в основните опорни точки на всяко общество – образование, здравеопазване и социално включване в обществения живот. В България вече се наблюдават положителни примери за апликиране на различни модели и похвати в процеса на интегриране на ромите, които ще бъдат разгледани по-подробно в изложението.

ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ – ДОБРИ ПРАКТИКИ И ПРИМЕРИ (В ЕВРОПА И БЪЛГАРИЯ)

Ромската етническа група е третата по численост група в България след тези на българите и турците. Поради тази причина успешното интегриране, повишаването на образователното равнище, както и увеличаването на трудовете нагласи са фундаментални задачи в интеграционната политика на страната. Тук трябва да отбележим, че съществува друг важен проблем, който не трябва да се пренебрегва. Според Найденов и Трайков (2016) важна тенденция във възпроизводството на населението както в развитите страни, така и в нашата страна се явява неговото застаряване. Застаряването на населението влияе върху икономиката в няколко основни направления: заетост и качествена структура на работната сила, включваща и заетостта на пенсионерите; пенсионното обезпечаване и стандарта на живот на по-старите хора като значителна част от населението; здраве, организация на здравеопазването и социалното обслужване.

Заради това е важно да се обърне сериозно внимание на успешната интеграция на ромския етнос, който притежава доста млада възрастова структура, която би се явила полезен ресурс за социалната система в страната.

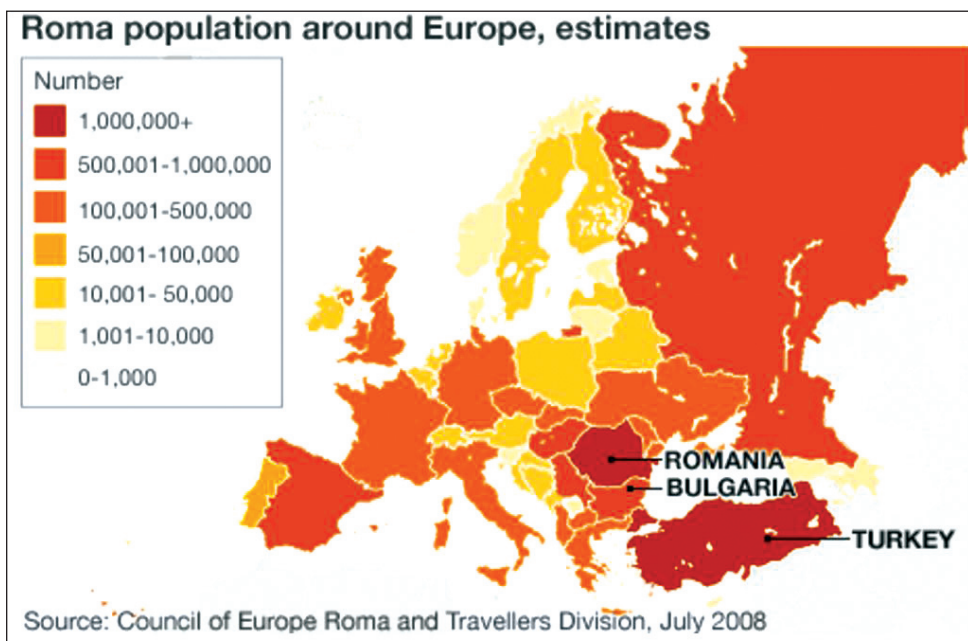
По данните, получени на последното национално преброяване (2011), ромската етническа група присъства с 4,9% и се нарежда традиционно на трето място (фиг. 2). Тези стойности обаче не са напълно изчерпателни поради доброволния характер на въпросите в запитването, както и поради т.нар. преферирано етническо самосъзнание, което имат ромите и което се характеризира с причисляване към етноса, на чиято територия живеят.

Фиг. 2. Относителен дял на трите основни етнически групи в България, 2011 г.
(източник: НСИ)

Fig. 2. Share of the three main ethnic groups in Bulgaria, 2011 (source: NSI)

Според Бърдаров и Илиева (2019) е много важно да се отбележи, че независимо в коя страна живеят ромите, независимо от нейното икономическо развитие и форма на управление, проблемите с тях са едни същи. Те могат еднакво да бъдат идентифицирани и във Финландия, и в Испания, и в България, и в Турция. Това от своя страна дава възможност чрез известна адаптация успешните интеграционни модели в една страна да бъдат приложени и в останалите (фиг. 3).

Фиг. 3. Брой на ромското население в Европа, 2008 (източник: Council of Europe Roma and Travellers division, July 2008)

Fig. 3. Roma population in Europe, 2008 (source: Council of Europe Roma and Travellers division, July 2008)

Много важен въпрос, който е ключ към тяхната успешна интеграция, е да се разбере сложната им социална стратификация, която не е етническа или езикова, а е свързана с произход, клановост, занаят, социално положение. Защото има ромски групи, които не само са склонни да се интегрират, но и силно го искат и трябва да бъдат подпомогнати от държавата и обществото, но има и такива, до които мисълта за интеграция въобще не може да достигне. Затова е наложителен диференциран подход и много работа директно на терен с хора, които познават етнопсихологията и поведението на отделните цигански групи.

През последните години се заговори за доста успешни интеграционни модели и политики, които са приложени в различни части на Испания, Финландия, Словакия, Чехия, Унгария, което показва, че макар и трудна, интеграцията на ромите е възможна. Въпросът е да разберем защо и как едни модели работят и по какъв начин могат да бъдат приложени и на други места, в които живее компактно ромско население.

Последният и най-интересен пример е от град Стралджа, Ямболска област, където съотношението българи–роми вече е почти 50 на 50%, при население на града от 5573 д. (2018). И разбира се, съществуват сериозни проблеми, както и в други места с компактно ромско население у нас. Местната власт обаче решава да предприеме сериозни мерки за справянето с тези

проблеми. Един от най-сериозните – кражбите на селскостопанска продукция през летния и есенен сезон – е овладян чрез създаването на общинска охрана, в която са включени и роми. Но безспорно това, с което се отличава градът по отношение на интеграционната си политика и е светъл пример, е успехът с обхващането на ромските деца в образователната система.

През учебната 2017–2018 г. в училището „Св. св Кирил и Методий“, в което се обучават на 100% роми ученици, по предложение на МТСП бе приложен „Исландският модел“ за справяне с агресията и отпадането от учебния процес. Всички ученици са обхванати от извънкласни занимания (футбол и бокс за момчета, волейбол и мажоретни занимания за момичета; свирене на китара и ударни инструменти за момчета и народни танци за момичета). Единственото условие децата да могат да посещават тези дейности, финансирани от общността, са да посещават занятия от първия до последния период. Ако са избягали или не са дошли на училище, не им е позволено. Освен това общината назначава и изплаща заплати на шестима ромски медиатори, които наблюдават и подкрепят процеса на обучение. Всичко това струва на общината около 10 000 лв. за една година.

И резултатът е поразителен: посещаемостта на ромски деца в училище само за една година се е увеличила с 40%, както с удоволствие отбелязва директорът на училището Недка Парушева. Какво ни показва опитът на Стралджа? Това показва, че няма невъзможни неща, стига да мислим и работим в правилната посока, със сърце и желание, и държавата да е на мястото си. В село Черди хората казват, че за двата мандата на кмета Ласло Богдан се е случило чудо, но самият Богдан отговаря: „Какво е чудото в ромите, които работят и живеят нормално в развита, модерна европейска държава?“¹².

В какво се състои „Исландският модел“ и как може да бъде приложен точно в ромските махали, при условие че в Исландия няма ромско малцинство? В началото на 90-те години на ХХ в. в Исландия се установява, че има голям проблем с употребата на алкохол и наркотици сред учениците, както и с училищната агресия, нещо, което е характерно за развитите европейски общества, с тази разлика, че в Исландия те са по-дълбоки заради чисто климатични и психологически причини – дългата полярна нощ, студеният, ветровит и мрачен климат. Голям процент от младите хора намират решение в алкохола, наркотиците, агресията сред тях е на много високи нива. Правителството кани американския психолог Харви Милкман, който заедно с местния психолог Гудберг Йохансон и изследователката Дора Сигфусдотир се заемат с нелеката задача да намерят лек за тези сериозни проблеми. Основният въпрос, който си задали тримата, е дали е възможно да бъде предложена на младите хора здравословна и полезна алтернатива на алкохола, наркотиците и безпричинната агресия. И идеята

¹² Burdarov, G., K. Tsvetkov. Policies and measures for Roma integration – the European experience, 2019.

е всичко това да бъде с превантивна насоченост, а не да се търсят решения, когато проблемите са необратими (Бърдаров, Илиева 2019). Правителството на Исландия решава да покани американския професор психолог Милкман да формулира и прилага модела „Младите в Исландия“. Провежда се социологическо проучване сред всички ученици за това от какъв вид спорт или изкуство се интересуват. Тогава държавата обхваща 100% от учениците в такива извънкласни занимания и единственото условие за тях е, че дейността трябва да бъде по-скоро екипна, отколкото индивидуална. Държавата се ангажира да изгради инфраструктура, необходима за изплащане на заплатите на треньорите и инструкторите и за подпомагане на семейства, които са в затруднено положение, за да могат децата им да посещават тези класове. В края на всяка учебна година се провежда мониторинг и отново чрез социологическо проучване се установява дали детето е на правилното място, или трябва да бъде пренасочено към друг тип професия. За 15 години употребата на алкохол и наркотици сред исландските младежи е спаднала с над 20%. Масовият спорт води до големи спортни успехи на малката нация, като успешното участие на Исландия за европейската и световната купа през 2016 и 2018 г. (Бърдаров, Цветков 2019).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да кажем, че познаването на произхода и историята на ромите заслужава да получи необходимото обществено внимание. С помощта на по-задълбоченото изследване на фундаменталните характеристики, описващи ромите, ние получаваме добра възможност за реализация на ключовите цели, поставени пред тяхното успешно включване в социалния живот спрямо етноса, на чиято територия живеят. В продължение на около три века доминиращи са преследванията и насилието в отношенията между ромите и титулните етноси в цяла Европа. Ромите са народ без своя държавна територия, без писменост на своя език и са били подлагани на непрекъснат тормоз. Почти в цялата им история на странстване те са пренебрегвани и мразени. По време на различните политически режими са били предприемани различни мерки, насочени за потискането и дори пълното асимилиране на техния етнос. Като основен извод можем да посочим, че независимо от жестоките мерки, предприемани през XVI–XIX в. за решаването на т.нар. цигански въпрос, те не постигат желаните ефект и проблемът остава. Поради тази причина можем да видим още тогава промяна в хода на водените политики, свързани с преследвания и насилствена асимилация. А именно – прилагане на интеграционни стратегии и модели, които на някои места дават частични резултати, примери за такива държави сме посочили в изложението.

Важно е да отбележим, че в последно време в България темата за ромската интеграция заема все по-широко място в публичното пространство. Това от своя страна дава по-голяма гласност на съществуващите проблеми, което спо-

собства търсенето на адекватни решения. Ние също можем да посочим положителни примери за успешно приложени модели. На преден план в момента е повишаването на образователното ниво сред ромското население и съответно промяна в трудовете нагласи. Според нас това е от изключителна важност поради тежката демографска ситуация, в която се намира страната. Един от проблемите, с които тя се характеризира, е силно влошената възрастова структура, която в даден момент ще доведе до силно претоварване на социалната и пенсионна система. Като хипотетично решение можем да посочим ромите с тяхната млада възрастова структура. Те биха могли да бъдат резерв и ресурс на пазара на труда, който да запълни празнината, свързана с острия дефицит на работна сила. Ключов момент за продължаване на успешната интеграционна политика е и познаването на сложната социална стратификация на ромския етнос. Нашето мнение е, че за постигане на целите обаче е необходимо решаването на поставените задачи, свързани с успешната интеграция. В страната имаме успешни примери, които свидетелстват за положителния ефект от предприетите мерки, такива примери са – Долни Цибър, Стралджа, Каварна и Куклен. Освен това прилагането на т.нар. исландски модел в град Стралджа показва възможността за справяне с проблема в образованието сред подрастващите и за поставяне на началото на нов етап в училищната подготовка. Нашето мнение е абсолютно, че може да се постигне съществен напредък по въпроса за ромската интеграция, но за целта трябва да се започне задължително с образованието, както се случва днес в Стралжда и вече дава отлични резултати.

ЛИТЕРАТУРА

- Бърдаров, Г. 2013. Актуално състояние и позитивни перспективи при интеграцията на ромите в България. София: Фондация „Фридрих Еберт“.
- Бърдаров, Г., Н. Илиева. 2019. Демографски специфики на (не)възможната ромска интеграция. София: Фондация „Фридрих Еберт“.
- Илиева, Н. 2012. Брой на ромската етническа група в България от Освобождението (1878) до началото на XXI в. според преброяванията. – *Проблеми на Географията*, кн. 3–4, София, БАН.
- Илиева, Н. 2013. Ромите в България. Брой и локализация от Освобождението (1878) до началото на XXI в. София, БАН.
- Информационна брошура за историята на ромската общност. 2016. Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, МОН.
- История, традиции и обичаи на ромите. Romaninet, Education and culture DG, Lifelong learning programme.
- Марушиакова, Ел., В. Попов. 1993. Циганите в България. София: Клуб 90.
- Марушиакова, Ел., В. Попов. 2012. Циганите в Източна Европа, курс лекции. София: Парадигма.
- Найденов, Кл., Т. Трайков. 2016. Застаряване на населението в България – тенденции, особености и регионални различия. Сб. доклади от научна конференция „Географски аспекти на планирането и използването на територията в условията на глобални промени“, гр. Вършец.

Burdarov, G., K. Tsvetkov. 2019. Policies and Measures for Roma Integration – The European Experience. – In: Smart Geography. 100 Years of the Bulgarian Geographical Society.
Lewy, G. 2000. The Nazi persecution of the Gypsies. Oxford university press.
Reyniers, Al. Gypsy populations and their movements within Central and Eastern Europe and towards some OECD countries.
www.nsi.bg

SUMMARY

PERSECUTION AGAINST ROMA IN EUROPE THROUGH THE CENTURIES AND OPPORTUNITIES FOR THEIR INTEGRATION IN THE XXI c.

The Roma ethnic group is one of the most persecuted, oppressed and problematic. It is important to note that we accept a Roma and Gypsy ethnic group for ethnonyms. Their origin is quite unknown because of the lack of script in their language, but thanks mainly to historical sources recorded by other nations, we can find a lot of information. At a later stage, there is even more information to supplement the information on their displacement.

Historically, Roma soon after their displacement in Europe – during the Middle Ages, became unwanted in most countries, and although the measures against them were not serious at the beginning of this period, the bad attitude worsened over time. Documents are issued for the purpose of prohibiting their presence in a territory, decrees are issued permitting their persecution and unlawful killing, and even so-called “Gypsy hunting” were organized, which testifies to the absolute absence of humanity. Gradually, different statesmen begin implementing a kind of integration policy, with the aim of integrating and depersonalizing the Roma, which, however, does not produce a particular result. The escalation of cruelty against the Gypsies was discovered during the Second World War, the Holocaust, where a huge number of people, the so-called “unclean”, they lose their lives, incl. there are also Roma in almost all of Europe.

Attempts to completely obliterate the Roma are unfounded and inhumane, history has shown that this is impossible. And there is a need to look for another way to help them fully adapt to the society in whose territory they live. Unfortunately, in many of the countries where they are present as a larger relative share are not well integrated, they have problems related to low levels of education, employment, social inclusion, health care and basic sanitation due to the nature of the neighborhoods – the ghettos in which they live. Most often they are deprived of sewage, water supply; power supply is often illegal and more. Roma in Europe have the highest concentration in Romania, Bulgaria and Hungary. In our country, the Roma group is traditionally third in number, after the Bulgarian and Turkish one, according to the latest census from 2011 they make up 4,9% of the total population of the country. In the demographic situation of the country and the problems related to the strong aging of the population and, accordingly, the lack of skilled labor, the resource that the Roma group, through its young age structure, would be very useful for the social and pension system. However, serious integration measures in the field of education and, first and foremost, should be relied on for this purpose and a corresponding increase in employment. Only through detailed analyzes of the Roma groups themselves, which are very different from one another, will it be possible to apply the right integration approaches and methods.